

Senca Johanna Gottlieba Fichteja¹

Ena poglavitnih Fichtejevih tez je: ne dejstev, temveč dejanja. Dejstvo ni zanimivo, saj je vselej sad nekega predhodnega dejanja. Zanimiva so dejanja, ki obrodijo dejstva, ob katerih pa se ne smemo ustavljati, saj je treba iti naprej na naslednje dejanje. Tak način onemogoča vsakršno stabilnost. V zgodovini filozofije je Fichte eden tistih, ki so najbolj širili aktivizem.

Če v resnici ni trdne strukture, če v svetu ni reda biti, potem je vse energija, vse dejavnost. Človeška energija se lahko razprostira brez naravnih omejitev. Krščansko pojmovanje, ki je platonskega izvora, pa zagovarja misel, da je Bog ustvaril bitja z nespremenljivim bistvom. To idejo danes potrjuje fizika s svojo tezo o nespremenljivosti snovi. Kisik ostaja kisik in atom vodika je atom vodika. Lahko pride do dinamizma, a v osnovi se vse omeji na neko temeljno stabilnost. Sv. Tomaž to izrazi na filozofski način: "Bog je v bitju ustvaril stvari tako, da jih je uredil."²

Veliki nemški pisatelj Thomas Mann, goreči nasprotnik režima, na katerega je vplival Goethe, v svojem delu *Jožef in njegovi bratje* poda morda ne najbolj posrečeno trditev, ki pa je v svojem bistvu točna: *Vzorec, ki nam je prenešen, prihaja iz globin, od spodaj in to je, kar nas veže* (se pravi naše bistvo, ki ga moramo razviti, izhaja iz globine, ki je spodaj in nas veže). Ampak jaz (zavedni) je lasten Bogu in pripada duhu, ki je svoboden. Civilno življenje torej temelji na dejstvu, da se mora obvezujoči vzorec napolniti z božansko svobodo jaza. Brez enega ali drugega ni civilizacije. Zagovarja, da obstajajo neke danosti, ki pridejo "od spodaj". Krščansko bi lahko rekli: "Bog nas je ustvaril

in naredil na ta način." To nas veže; lahko smo samo to, kar smo. Takoj ko to globoko bistvo izgine, je konec vsake pristnosti. Kajti pristnost pomeni živeti v skladu s tem, kar smo. Če nekdo živi v nasprotju s tem, kar je, ni pristen in se ponareja. Nikdar ne bo mogel doseči naravne preprostosti. Nemci za preprostost uporabljajo izraz *einfach* – "iz enega kosa". *Fach* pomeni tudi "predal" in v izpeljanem pomenu "stroka". *Fachman* je npr. strokovnjak na določenem področju: *Fachphilosoph* je poklicni filozof. *Fach* je en kos, en sektor, *einfach* pomeni biti iz enega samega kosa. Ampak če zanimamo to, kar po naravi smo, in na to zgradimo umetno izoblikovano osebnost, potem smo iz dveh kosov, *zweifach*. Nismo *homo simplex*, temveč *homo duplex*, kar pomeni izgubo enovitosti in notranjo oviro, kajti to, kar je zgoraj, zatira tisto, kar je spodaj. Če pa nasprotno bistvu, ki nas veže, vdihnemo duha in duh sprejme njegovo usmeritev in omejitve ter spodbudi rast njegovih potencialov, potem postanemo *einfach*. Gre za sprejemanje tistega, kar nam je lastno, saj človek raste iz svojih korenin. Edinstvenost je nekaj podarjenega. Kastiljska beseda za *einfach* je "simple", preprost. Uporablja se tudi "sencillo", ki prihaja iz latinskega *singellus*, kar je deformacija besede *singulus*, ki pomeni edinstven, poseben. Bolj kot sprejemam svojo edinstvenost, bolj sem preprost. V temelju preprostost vselej vsebuje značaj lastnega. Če je nočem sprejeti, ne morem biti ne preprost ne pristen. Ampak to je danost, omejitev. Ko filozofija izniči vse omejitve, razriše identiteto subjekta. Ideje, ki jih zasledimo v Euckenovih

besedilih, potemtakem težijo k univerzalnemu, k odpravi posamičnega in s tem tudi narodnih identitet.

Revolucionarni duh je univerzalističen, se pravi, da izpodbija posameznika. Takšna je bila francoska revolucija, ki je imela univerzalno poklicanost. A da bi se utelesila, gibanja potrebujejo deželo, konkretno ozemlje, ker je ta svet konkreten. Tako kljub svoji univerzalnosti francoska revolucija ostaja zelo francoska. Napoleon, ki je izpolnil veliko zahtev francoske revolucije, jo je hotel univerzalno razprostrti, toda na zelo francoski način, podjarmljajoč si ostale države. Hegel je v Jeni z zanosom pozdravil Napoleona zaradi bitke, v kateri je pometel s Prusi. Jena je bila polna francoskih vojakov, ki so si po domovih iskali prenočišče. Dejstvo, da je njegovo stanovanje zasedlo pet francoskih vojakov, ni zmanjšalo njegovega občudovanja. Ko je z radovedneži prisostvoval vojaški paradi, je vzkliknil: "Prihaja univerzalni duh na belem konju!". Po njegovem se je zgodovina univerzalno izrazila v tem človeku. Kasneje so bile zlorabe francoske okupacije tako velike, da so izzvale nacionalistično reakcijo. Nemški nacionalizem se je sprožil kot reakcija na Napoleonovo nasilje. Enako se je zgodilo v Italiji: *Risorgimento*³ je protifrancoski in sovražniki *Risorgimenta* so mu rekli protifrancoski.

Bonaparte je izvedel enak proces kot na severu Nemčije, a da bi pognal korenine, je moral sprejeti nacionalno stvarnost, ki jo je uničeval; in ta nacionalna ideja je povratno uničevala lažni univerzalizem. Enako se je zgodilo z ostalimi revolucionarnimi gibanji, ki so težila k temu, da bi s pretresom in bolečim gibanjem, ki pred seboj vse pomete in uvede novo obdobje, ustvarili nov svet, novo dobo. Mussolini se je na primer v svojem poskusu, da bi izvedel revolucijo, zbližal z obstoječimi vojskujočimi skupinami v Italiji; tedaj so bile to skupine pripadnikov gibanja,

ki ga je vodil Giuseppe Mazzini (*movimento mazziniano*), ki so jih sestavljali populist, polnacionalisti, polliberalci in ki so bili edini, ki so želeli končati z *Risorgimentom*. Njim je bilo pomembno uničiti avstro-ogrske imperije, zadnji reakcionarni ostanek. Iti v revolucionarno in ne le osvajalsko vojno, da bi odpravili še zadnje reakcionarno žarišče in v kraljevino Italijo vključili z Italijani poseljeno avstrijsko ozemlje. Niso hoteli militaristične, temveč revolucionarno vojno.

Po svojem revolucionarnem duhu se je Mussolini vključeval v to miselnost, zaradi česar bo kasneje postal veliki glasnik italijanskega posredovanja v svetovni vojni. Italija je bila sprva nevtralna in je tvorila del trojne zveze z Avstrijo in Nemčijo. Giolitti, veliki liberalni politik iz Piemonta, je naredil vse mogoče, da Italija ne bi vstopila v vojno. Na skrivaj se je pogajal z Avstriji in jim obljubil Trento in druge ozemelske koncesije, da bi Italija ostala nevtralna. Ampak zmagala je manjšinska frakcija Salandrove liberalne stranke, ki jo je podprla univerzitetna mladina z Mussolinijem kot mladim vodjo. Medtem ko se je toliko govorilo proti vojni, jo je on v imenu veteranov podpiral in integriral gibanje, ki ga je pripeljalo na oblast. On, ki je bil antimonarhičen in antiklerikalen, je moral nena doma voditi nacionalistično filomonarhično politiko. Izdal je svoje izhodišče, a to je bil pogoj, da pride na oblast in nekaj naredi. Sprejeti stvarnost, ki je omejevala in "zbadala" njegov revolucionarni globus.

Zgodba se ponovi v Rusiji: da bi utrdil revolucijo, je Stalin socializem omejil le na to državo in se zoperstavil Trockemu, ki je bil revolucionar z univerzalističnimi težnjami. To je bil začetek propada komunistične revolucije in njenega upanja, da bi vzpostavila novi svetovni red.

Tito je napravil podobno potezo: da bi promoviral komunistično revolucijo, je moral

različne etnične skupine, ki so sestavljale Jugoslavijo, prepričati, da je njegov interes v tem, da jih osvobodi nemške, italijanske, madžarske idr. okupacije in da bo v zamenjavo vsaka etnična skupina dobila svoje pravice. Govoril je v močno nacionalističnem jeziku, ki mu je kasneje prinesel mnogo težav. Jugoslavija je država, ki zdaj poka po šivih zaradi separatističnih teženj, ki so jih oni sami spodbudili.

Globalno se je Jugoslavija morala zoperstaviti Rusiji, da bi branila svoje lastne interese in značilnosti in čudežno se je zmoгла obraniti pred Stalinom. Pritisk z obeh strani stekla je bil enak: oba sta bila komunisti, oba sta imela enak sistem in steklo se ni zlomilo. Če moči ne bi bile enakovredne, bi se bilo zlomilo.

To je problem domovine, ki odpravi revolucijo, ki je bila prej pogoj za njeno ostvareitev: je pogoj za uspeh in vzrok neuspeha.

Takšna vrsta revolucije je predvsem splošnega značaja in nasprotuje vsemu posamičnemu. Če se že od vsega začetka zanika človeško osebo, kako se ne bo zanimalo osebnosti držav?

Bataille, zelo pesimističen in negativen francoski filozof, v besedilu z naslovom "Vrhunec mogočega" govori o Nietzscheju in pravi: *Nietzsche se ima začuda za otroka prihodnosti in on sam povezuje to ime z njegovim obstojem nekakšnega "brezdomovince": dejansko je domovina za nas del preteklosti in samo in izključno na njej je hitlerjanstvo gradilo svoj vrednostni sistem in ni izhajalo iz nobene nove vrednote: nič bolj tujega Nietzscheju.*

Nič od tega ni res. Hitlerjanstvo se ni opiralo na preteklost. Namesto nacije je predlagalo nekaj zelo čudnega, umetnega, narejenega - raso, v katero še sami niso verjeli. Rasa je bila pretveza za preganjanje Židov in Ciganov. Izgovor. V resnici pa so sodelovali z Japonci, kar je bila popolna rasna herezija. Če bi problem rase jemali resno, potem

določenih stvari ne bi mogli početi. Ne bi mogli ustanoviti osi z Italijani, ker so Srežozemci; jug je poln feničanske, grške in semitske krvi itd. Se pravi, da je bil razizem nekaj izmišljenega, v kar niso verjeli in kar je nadomeščalo pojem domovine. Pojem domovina ne sodi v nobenega od teh sistemov, ki vsi zanikajo identiteto. Veliki klasični metafiziki od Grkov naprej zagovarjajo tezo, da je prostor, kjer končno bitje (človek) mora in more bivati, njegova narava. To je prostor, kjer je njegovo resnično bivališče, resnično okolje. To pomeni bivati v samem sebi. Tu se počuti kot doma, tako da se sprejema in živi iz svojih korenin. V filozofiji, v kateri prevladuje dejanje, tega ni mogoče zagovarjati: človek nima individualne konstance, je izhodni jašek za univerzalno energijo, za univerzalnega duha.

Bolj jasno kot Fichte je to izrazil Hegel. V njegovi filozofiji ni možno nobeno ukoreninjenje in posledično nobena družina v pravem pomenu besede, noben dom, ne v strogem ne v širšem pomenu. Nobena domovina.

Filozofska osnova nacizma je antidomovinska. Primer tega je Avstrija, kjer so pristali ohranjanja neodvisne državne tvorbe vztrajali pri domoljubju kot protiuteži nacizma. Hitler je bil Avstrijec in je sovražil Avstrijo; pojem nemštva je moral služiti razsvetljenski ideji, moči, imperiju, pri čemer je bilo nemštvo sredstvo in ne cilj.

Kako se zgodi prehod od razsvetljenstva in Kanta do Fichteja in idealizma, ki ga zdaj obravnavamo? Razsvetljenstvo je izraz, ki ga Adorno in Horkheimer imenujeta "samostojno mišljenje". Duh, ki se ne ukloni pred danostmi in tradicijo, temveč se aktivno uveljavlja. Njegova težnja je pomesti z vsemi tabuji, se pomalem vsemu posmehovati in razvrednotiti, kar je bilo prej. Kar je Madame de Staël govorila o Frideriku Velikem, velja tudi za Voltaira, Diderota itd.

Vse to se združi s Kantovo filozofijo, ki je stroga in aprioristična: spoznavamo na podlagi apriornih kategorij in oblik; spoznati ne pomeni spoznavati resnico, temveč graditi. Objektivne stvarnosti ne spoznamo nikoli. Etika torej ne sloni na objektivni stvarnosti, na resnici obstoječega, ampak se gradi subjektivno, s pomočjo apriornih norm, ki so dolgoročno vselej nasilne, saj spontanost omenjenim normam nasprotuje.

V Fichtejevem sistemu pride do razmaha takšnega načina razmišljanja. Kant ne zanika, da je izven razuma še ena stvarnost – v tem je realist –, trdi pa, da je same po sebi ne moremo spoznati, da jo poznamo le v skladu z našimi stališči. Fichte napravi korak dlje in zatrdi: "Kako lahko govorimo o objektivni stvarnosti, če je kot take nikoli nismo spoznali, če smo jo vedno spoznali že preoblikovano preko subjekta?" In odloči se za njeno zanikanje.

Razsvetljenje kot duh, ki nasproti stvarnosti spodbuja veliko neodvisnost, popolno upravljanje stvarnosti, logično zapade v idealizem, ki kot tak nikdar ne pride do ulice, ker ulica ni metafizična, ne išče, ne vrta izza stališč po poslednjih koreninah in načelih, temveč sprejema stvari napol, na četrto ali na tretjino. In to je hitlerjanstvo.

Hitlerjanstvo ni popolni idealizem, vendar uteleša veliko njegovih elementov. V teh gibanjih so imeli strašansko vlogo polintelektualci, ki po eni strani asimilirajo nekatere ideje, ne da bi jih razumeli popolnoma v globino, a imajo kljub vsemu moč in vpliv. Tako kot slavni dr. Goebbels, Hitlerjev minister za propagando in vodilni um celotnega gibanja. Izdajal je tednik z naslovom *Das Reich*, ki je bil zelo lepo tiskan in je vsak teden objavljaval njegove članke, ki v nemškem slogu nikdar niso mogli biti krajši od dveh ali treh strani. Od tam je narekoval ritem idejam. Kot učenec jezuitov je imel precej dobro klasično izobrazbo, znal je navidezno logično

argumentirati, a njegovim besedilom je manjkala poslednja jasnost. Vsi so verjeli, da jih bo stvarnost, ki so jo kršili, ubogala. Niso hoteli biti popolni idealisti, realisti pa tudi ne.

Analizirali bomo besedilo sodobnega nemškega avtorja Hansa Heimsoetha⁴, ki pravi: *Nemški idealizem je iz jaza, iz zavesti sebe, subjekta, osebe, naredil osrednjo temo filozofije. Fichtejeva filozofija jaza v središče vsega obstoječega umešča jaz in zavest sebe, življenje duhovnega subjekta, ki ve, da je*. Se pravi, ki se zaveda samega sebe. To besedilo je potrebno dopolniti z Euckenom; slednji odkrito pove, da subjektivni duh ni osebni. *Duhovni napredek zgodovine se nam tako razkriva*, nadaljuje Heimsoeth, *kot raščoča preobrazba življenja v samodejavnost (subjektivno dejavnost). Ampak ta samodejavnost nujno predpostavlja neki jaz, ki ne more pripadati človeku, temveč življenju samemu*. Govori o jazu, toda ta jaz ni osebni, temveč univerzalen, transcendenten. Osebni, subjektivni, izkustveni jaz je kot slamica, skozi katero veje univerzalni duh. Resnično osebno življenje ne obstaja. Nemški idealizem je natančno zanikanje posameznika. Je potrditel subjektivnega, ker ga objektivno ne zanima. Zanimata ga dejavnost in spontanost. Ampak ta spontanost ni osebna. Pravi, da je treba odstraniti točkasto [punktförmig] subjektivnost, ker mora biti subjektivnost zabrisana in pripadati celoti.

Heimsoeth je manj subtilen, a izrazi nekaj, česar pri Euckenu ne najdemo: *Temeljna osnova njegovih opisov esence jaza je: jaz ni stvar ali dejstvo, ampak dejanje. Naša notranjost je v samem jedru jaza, dejavnost, ki postavi (ne zaznava, ni pozorna, ampak postavi), dejanje, ki se nenehno izvršuje in samo obnavlja, skratka "čista agilnost". In ne nekaj substancialnega in konsistentnega, neka trdna predhodna danost, ki preide v dejavnost zaradi zunanjih trkov*. Brez tega duha bi hitlerjanstvo in nacional-socializem ne mogla obstati. Tam je vse us-

merjeno v aktivnost, v gibanje, v izvršitev, ne da bi bil kdo kakor koli pozoren na to, kaj je bilo pred aktivnostjo. Se pravi, da stvari izven te aktivnosti, izven njegovega načrta pomenijo ali oviro ali pomožni element. Če gre za slednje, ga je treba vključiti v sam načrt. Če gre za ovire, jih je treba podreti. Nikoli pa jih ne zanima stvarnost izven samega načrta.

Ne moremo reči, da Hitler in njegovi niso bili realisti v smislu, da niso imeli izkušnje ulice, izkušnje boja, sindikatov, tovarn itd. Niso niti ljudje iz pisarne niti ideologi. Gre preprosto za to, da jih zanima izključno tisto, kar sodi v načrt. Pozornost vzbuja dejstvo, da se ves čas boja Hitler ne zanima za nič drugega, zato je po eni strani zelo realističen, ko gre za politične probleme, ki ga zadevajo, po drugi strani pa je popolnoma nesvaren, ko gre za stvari, ki so izven njegovih načrtov. Ko bi na primer moral razumeti položaj Ukrajine, Poljske, Norveške, Nizozemske, Francije, Srednje Evrope, Balkana in Anglije, ni bil svaren, ker ni dojel, kaj se tam dogaja. Izven meja njegovih načrtov ga ni zanimalo nič. V tem je njegova krutost. Ker je vsak, ki mu je za drugo stvarnost vseeno, a mora v njej delovati, lahko samo krut, ker je ne vzame v ozir.

Zelo zanimiva je izjava dr. Hansa Francka, pravosodnega ministra *Reicha*, nato generalnega guvernerja Poljske, ki je bil v Nürnbergu obsojen na smrt in je med procesom izjavil: "Führer nas je sovražil". Pri tem je mislil na juriste, pravnike. Zanj namreč pravo ni obstajalo. Zanj je obstajala samo učinkovitost, učinkovita oblast, ki izvršuje, kar je v načrtu. Za razliko od tega vsako pravo po definiciji "pravičnost je dati vsakemu tisto, kar mu pripada" vedno predpostavlja nekaj predhodnega pravnega dejavnosti, ki jo pravo prepozna. Če pravičnost "da vsakemu tisto, kar mu pripada", "tega, kar pripada" ne postavlja pravičnost, ampak je to nekaj pred-

hodnega. Na primer starostna pravica, pravica matere, ki pričakuje otroka itd. So pravice, ki jih sistem priznava in se zato lahko govori o pravičnih zakonih in o pravici. Sodnik prepozna prejšnje stanje in ga tolmači skozi zakon, da bi izvršil pravico.

Fašizem je na primer kljub aktivizmu, ki ga je izpovedoval, zelo spoštoval pravo po italijanski tradiciji rimskega prava. Spoštovati zakone in podpirati študij prava, je bilo narodu v ponos in celo v sami dobi fašizma so bile obsodbe (ne le sodnikov, ampak porote), ki so se oslanjale na pravičnost.

Vanoni, finančni minister, ki je reformiral italijanski tributni sistem, opozicijski socialist in strokovnjak za finančno pravo, je objavljal razprave ter se prijavljal na razpise za katedro Univerze. Poroto so v večini sestavljali fašisti, pristaši režima in so ga vedno zavračali, a kup resnih, tehničnih Vanonijevih del je rasel. Nato so rekli: "Po pravici ga ne moremo več odpraviti" in je zmagal na razpisu. Sicer ga niso dodelili na nobeno univerzo, odlašali so in mu administrativno nagajali, nazadnje pa mu dodelili mesto na nedavno ustanovljeni Univerzi v Sassariju, ki je bila po rangi na zadnjem mestu, druga univerza na Sardiniji. Ampak mesto so mu le dali.

V Turinu je bil profesor z imenom Perucca, zelo znan fizik, nasprotnik režima. Proforski svet politehnične šole v Turinu je bil v večini fašističen in razpravljali so o tem, kaj naj z njim naredijo. "Velik fizik je, krivično bi mu bilo dati odpoved." Nato so ga na ministrstvu predstavili za norega, da je bil izven svoje stroke nor, a da univerza brez njega ne more in naj se zato njegova norost tolerira. Tako je prof. Perucca do konca ostal na katedri.

Tovrstne ideje prodrejo v množico. Podobno se dogaja npr. z natančnostjo francoskega jezika, ki izvira iz srednjeveške sholastike, ko se je toliko razpravljalo; zaradi tolikih logičnih bojov je razlikovanje prišlo v

meso in kri. De Gaullova politična propaganda je bila jasna: "Čiste, trdne in varne roke". Kajti on je delal točno, natančno in jedrnato. Ne bi mogel biti bolj jasen.

Italija, zibelka zahodnega rimskega prava, je imela svojo tradicijo in formule, ki nikdar niso zamrle. Gojili so določeno občutljivost do prava in odpor do prehude škode. V tem pogledu Hitler ni imel nobene občutljivosti, ne zanimanja. Pravni sistem je ohranjal preprosto zato, ker mu je ustrezal zaradi

zunanjega ugleda. Franck je verjel, da jih je sovražil.

Nekoč so na sestanku ministrstva (pravosodni minister je čuvar pogodb, paktov, listin itd.) obravnavali nek mednarodni pakt in Franck je dejal: "To je eden redkih paktov, ki ga še nismo prekršili". Kot sem že prej dejal, se je Hitler temu smejal, saj v tem ni videl nič slabega. Ne toliko iz perversnosti, ampak bolj v skladu z njegovo perspektivo, ki je izločevala vse, kar ni bilo v mejah nje-

govega načrta. Pravica predpostavlja realizem, red stvari, nekaj predhodno danega, kar je vredno spoštovanja.

Heimsoeth potem nadaljuje: *Običajna pot izoblikovanja konceptov se na tem mestu obrne. Tu ni vodilo stari običajni pregovor "operari sequitur esse" (dejanje sledi biti). "Bit" jaza, osebe, samozavednega duha je vselej izraz in posledica nekega dejanja. "Jaz sem tisto, kar se naredim". Le tako je moč resnično dojeti svobodo in pravo oblikovanje samega sebe iz jaza, ki se odkriva v naravni moči hotenja. Se pravi, da se delam, se izdelujem. To je enako, kot smo prej rekli za Hitlerjevo politiko, le pripeljana na raven stranke oz. nacionalnega gibanja. Dela se in se ničesar ne spoštuje.*

Vedno ko govorimo o danem "značaju" ali "lastnostih" človeškega značaja, se že predpostavlja nek jaz-stvar, nek derivat. Ni čudež, če iz tega sledi pomanjkanje svobode človeka, ki je kot stvar med drugimi stvarmi. Slednje predpostavlja nepravo pojmovanje svobode. Z realističnega stališča, ki ga Heimsoeth kritizira, človek je svoboden, a omejeno. Znotraj zmožnosti, ki mu jih nudi njegov značaj, se lahko giblje, izbira itd. Ampak nikdar ne more proizvesti talenta, ki ga nima, dispozicij, ki jih nima itd. To je, kot bi želeli pobeliti črnca. Ne gre. Tako je. Rodimo se ustvarjeni na določen način, ki na splošno vsebuje široko paletu možnosti in ki jo ponavadi borno izrabljamo. Več kot jasno pa je, da izven teh možnosti ne moremo izbirati.

Mnogi psihiatrični, karakterološki, politični, zgodovinski in filozofski primeri dokazujejo, da človek želi biti to, kar ni. V filozofiji je na primer veliko vsiljivcev, ki nimajo nikakršnega posluha za filozofijo in se kljub vsemu ukvarjajo s filozofijo. Prav ti, ki so brez daru, brez duha, uničujejo dobro stvar. V glasbi kaj takšnega ni mogoče, ker je bolj oprijemljiva in objektivno lažje določljiva. Schopenhauer je to ostro obsodil. Tudi na drugih področjih se dogaja, da ljudje

delajo stvari, za katere niso bili rojeni, in s tem povzročijo polno zapletov. Nekaj je dano. Eksperimentalna karakterologija in psihologija sta to pojasnili in dokumentirali, tako da o tem ni nikakršnega dvoma. Kljub temu obstaja celo med psihologi težnja k trditvi, da je vse mogoče. Zakaj potem govorimo o značajih, tipih, temperamentih? To je nekaj presežnega. Ampak tovrstne trditve ne izhajajo iz izkušnje, temveč iz te vrste mišljenja. Zakaj verjame se, da če človek ni popolnoma svoboden, potem je "stvar". A ni tako. Človek je precej svoboden in ima v rokah mnoge odločitve. Ampak česar narava ni dala, tega tudi najboljša univerza ne more nadomestiti.⁵

Heimsoeth nadaljuje: *Jaz, ki ga resnično živim in katerega vitalno udejanjenje lahko s svobodnim dejanjem intelektualne intuicije priključim v jasno zavest, oblikuje karakter in teži k "možnostim" lastnega jaza. Njegov samopogled ni ugotovitev neke danosti in že storjenega, temveč neko ciljanje, zasnova, ki samega sebe oblikuje in snuje ter se ne posnema ali razmnožuje (Filozofija načrta). Svoboda in zavest se prepletata v najbolj intimnem. Pomembno je to, kar smo že povedali: ne dejstev, ampak dejanja. Stvarnost je sestavljena iz vrste dejstev. Če me dejstva ne zanimajo in mi gre le za dejanja, se ločim od stvarnosti, ustvarim svoj svet.*

Kar sedaj sledi, ni popolnoma točno: *19. stoletje za fenomenologijo in ontologijo osebe ni popolnoma izkoristilo temeljev, ki jih je postavil Fichte. Nasprotno, velik del njegove filozofije je ponovno napadel plevel z naturalističnim načinom razmišljanja, prilagojen stvarem, ki je privedel do pozitivističnega razkroja jaza in enotnosti osebe. To ni prava oseba. Prava oseba je kreatura, nekaj narejenega. Je najprej dejstvo. Dejstvo, ki v sebi nosi sposobnost samodoločevanja. Zanj ni dejstvo. In če ni dejstvo, nima ostrine, je nekaj medlega, univerzalni duh, ki veje skozi posamezno od-*

prtino, a ki ne vsebuje nič trdnega. Hitler – ne da bi to jasno izrazil – to prenese na pojem nacije. Njegovo vesoljno osvajanje sveta je pomenilo tudi razkroj nacionalne osebnosti. Te teme smo se že dotaknili. Vse te filozofije (po Heglu ...) so sovražne domovinski in nacionalni ideji. Sovražne v svoji osnovi. Zato je marksizem, ki izhaja iz hegeljanstva, ostal na ravni doktrinalne čistosti, vedno strogo mednaroden. Naslov njegove himne je *Internacionala*. Pred vojno je Radio Moskva večer zaključil s prenosi, ki jih je slišala vsa Evropa, s tisoč violinami, ki so igrale Internacionalo; zadnji verz pravi: "Združimo se, da bi Internacionala postala ves človeški rod". Na ta način vkoreninjenje na nekem mestu, v določenem trenutku postaja nemogoče, ker je cel svet obzorje. To obzorje je imel Trocki. Bil je otrok mesta, žid, meščan in manj vezan na "rusko stvar", kot so bili na primer židovski kmetje (na splošno židovski kmetje imajo korenine). Trocki pa je bil mestni otrok za razliko od Stalina, ki je bil kavkaški kmet in je zato čutil ukoreninjenje. Po Leninovi smrti je Stalin začel z idejo o utrditvi socializma v eni sami državi. Trocki pa je bil nasprotno privrženec izvoza revolucije, zanj je želel vneti ves svet. S tem se začne napetost, ki se konča z odstranitvijo Trockega s sovjetskega vrha. Stalin je bil pretkan, praktičen in neposreden. Trocki je bil skrajno briljanten in se je posmehoval manj bistrim, a ni bil stvaren. Šel je na lov na race na jezera v severnem delu Moskve in tam staknil močno gripo, ki ga je za nekaj dni priklenila na posteljo. Medtem je Stalin povezal vse konce in ko se je Trocki ponovno pojavil, so ga aretirali, poslali v internacijo v Srednjo Azijo, kjer so se ga kasneje znebili. Po tem se je vpeljala ideja o socializmu v eni državi, ki jo je Trocki napadel v svoji knjigi *Izdana revolucija*.

Ob koncu tega obdobja in s pričetkom prve svetovne vojne je šel Stalin še korak dlje:

razglasil je "sovjetski patriotizem" in "patriotsko vojno". Ruski pravoslavni cerkvi je pustil določeno svobodo in ponovno vpeljal caristične uniforme (ki jih Sovjeti uporabljajo še danes). Zopet je dopustil oživljanje ruske tradicije; ponovno se oživi kult maršala Suvorova iz Napoleonove dobe, Petra Velikega, ustanovitelja nove Rusije itd. Marksizem s tem sam sebi zada udarec, ker se samooslabi in povzroči interno krizo.

To se je dogajalo v mnogih drugih krajih. Tito je na primer v Jugoslaviji – kot smo prej videli – svojo boljševiško revolucijo predstavil kot osvobodilni boj; razprostrl je zastave nacionalne neodvisnosti različnih etničnih skupin in se nato moral soočiti z zagato, ki jo je poprej sam povzročil.

Komunistična partija Argentine je razpravljala o tem, ali bi lahko kolaborirala s peronisti. Skupina mladih komunistov je govorila, da ne more biti ločena od večine delavne mladine, ki je bila s Perónom. Skupina starih je objavila okrožnico, v kateri je pisalo: "Vse lepo in prav, a treba se je zavedati, da se vedno, ko je govor o socializmu naroda, ta konča z nacionalsocializmom". Pritisk mladih zagovornikov peronizma je bil na koncu tako močan, da so se jim morali vdati. A med koncepti domovine ali nacije in marksizmom obstaja neka strašanska napetost, ki je posledica bistvene neskladnosti.

To je rezultat filozofije, ki ne prizna svojega; kajti tudi domovina in nacija nista brez mej, sta določeni z jasno označenimi razmejitvami. Nacionalna politika, življenje in razvoj potekajo enako kot na osebni ravni; potrebno je razviti tisto, kar je v bistvu že dano. Če se ne upoštevajo meje, se ne more upoštevati ničesar, kar je že v začetku načrtano in natančno določeno.

Kljub nacionalističnem programu je bila nacizmu usojena razvojenitev. Nemogoče si je predstavljati, da bi nemška nacija vključevala skoraj vso Evropo. Ob koncu vojne sem

v Milanu videl, kako so v SS vključevali čisto vsakogar. Videl sem napolitanskega častnika v nemški uniformi. Bilo je kot podoba incesta, kot križanje volčjaka z jazbecarjem; eno z drugim ni imelo nič skupnega. In poleg tega še čista rasa. Kako naj ubijamo druge, Žide, Cigane, vse, ki so brez rase? Nemogoče. Ali ekspanzija in žrtvovanje nacije ali potrditev nacionalnih značilnosti in vrednot. Neka nacija znotraj svoje nacionalne politike zvesto

sklepa pogodbe z drugimi, ki sledijo njeni nacionalni politiki, ne da bi jih zato izkoreninjala. Ta tip ekspanzije, ta "biti brez meja" je dejavnik, ki pojasnjuje neuspeh. Preveč stvari so želeli osvojiti, preveč daleč so se hoteli razširiti. Nikdar ni bilo dovolj. Lahko bi se bili izognili določenim zagatam; pustili, da določene nevtralne države ohranijo svojo nevtralnost (ker Nemcem niso bile sovražne). Takšno je bilo strateško zadržanje generala

Franca, ki se pred Hitlerjem ni vdal. Znano je, kako je Hitler z nekega sestanka s Francem odšel izjemno razburjen in živčen, ker mu Franco ni ničesar odstopil in ga je jasno odbil, braneč španske interese, češ da ne more dovoliti, da bi nemške čete prekoračile špansko ozemlje, da bi prišle v Afriko, ker bi bilo to žaljivo za nacionalni ponos in tega ni mogel sprejeti. Hitler je Špancem ponudil osvojitve Gibraltarja in Franco je odvrnil: "To pa, prosim, prepustite nam. Kako naj dovolimo, da nam druga država pribori tisto, kaj je naše?". Rekel mu je tudi: "Poglejte, vaši načrti o vojni v Afriki so popolnoma brezglavi; sam sem bil general na tistem območju in vem, da je to nemogoče". Ni se vdal. Bil je eden redkih, ki so se uprli, čeprav z malo moči, saj je bila Španija po državljanski vojno hudo oslabiljena in se Hitlerju ni imel s čim upirati. Če bi se Hitler razjezil in bi se z njimi soočil, Španci ne bi mogli nuditi odpora, kvečjemu sabotaže in gverilo.

Opraviti imamo z dvema različnima filozofijama, ki sta med seboj nezdružljivi. Ena sprejema red biti, narav, da je svet, stvarnost, zgodovina urejena po določenih normah, ki imajo jasno označene meje in torej razvoj ne pomeni izbrisati mej, temveč posodobiti vse možnosti, ki so zaobjete v biti. Nobena nacija se ne razvije v polnosti in ne izkoristi do kraja svojih zmožnosti. Mnoge se še niso razvile.

Trditev, da niso pomembna dejstva, ampak dejanja, nas torej privede do nejasnosti. Idealizem pripelje do razkroja jaza in osebe. *Šele na prelomu 20. stoletja močno privre na dan zavest o filozofskih problemih, ki jih je postavilo temeljno dejstvo naše zavesti o jazu. Bergsonove raziskave o neposrednih danostih zavesti, njegovo pojmovanje jaza kot ustvarjalne svobode in razvoja so temu odprle pot*, pravi Heimsoeth. Ampak Bergson je prav tako filozof, ki ne priznava bistev. Znan je njegov izrek: *Zelo rad imam Platona, a ne tistega o bistvih.*

Besedilo se nadaljuje: *Husserlova fenomenologija* (ki je natančen opis bistev) in *Schellerjeva teorija*, ki iz nje izhaja, in ki osebo smatra za aktivni center, ki ga objektivno živimo in zaobjamemo le v ponovljivem izvajanju, sta postavili nove temelje. To ni točno. Kajti Husserl je – vsaj v začetku – popolnoma nasprotno Fichtejevi filozofiji in Max Scheller je bil v drugi etapi svojega mišljenja znan kot zagovornik osebe.

Martin Heidegger je s tem, ko je zahteval in razvijal ontologijo obstoja – ki je taksativno nasprotna stari ontologiji in teoriji kategorij usmerjenih v pojmovanje biti stvari – obnovil veliko delo, ki ga je prvi zasnoval Fichte, povrh vsega v globljem dogovoru z velikim vodjo nemškega Idealizma, o katerem Heidegger očitno ni ničesar slutil. V mogočnem sunku sedanjega časa proti fenomenologiji in metafiziki duha, problem "jaz (stva)" in osebnosti, videnih v novi luči predstavlja eno najpomembnejših stičnih točk. To spet ni točno. Tu opazimo strašno zmedo, ker ta jaz, ki je slamica, skozi katero naj veje "univerzalni jaz" (o katerem govorijo Eucken in drugi), ni prav nič podoben osebi, kot jo je razumela klasična filozofija, predvsem krščanska, kjer je jaz duhovna substanca, ki ima svojo neodvisnost. Personalizem namreč vedno terja prisotnost in primerjavo, odnos do drugega. To pomeni, da je oseba tisto, kar se more postaviti nasproti drugi osebi. Na koncu se je človek zmožen postaviti pred Boga in je Bog lahko navzoč. Vse se razreši v odnos jaz-Ti, Ti-jaz.

Vseeno pa ta Ti, ki bi bil Bog, osebno ne obstaja, vse je splošno. Zatorej tudi ne morejo obstajati osebni "jazi", ker so ti samo izraz celote. To je popolnoma netočno, ampak tako misli ta filozofska smer. Misli, da se v eksistencializmu, v Fichtejevi filozofiji in v aktivizmu človek lahko udejanja in se ne zaveda, da je tisti "transcendentalni jaz", ki veje skozi mojo individualno "slamico", veliko

bolj krut in človeku dela veliko večjo silo kot kateri koli Bog janzenistov in kalvinistov. Kajti v osnovi se nikdar ne dolgujem sam sebi in svoji pobudi; pobudo da vedno tisti transcendentni jaz.

Ponovimo, kar pravi Eucken: samodejavnost vselej predpostavlja nek jaz in ta ne more pripadati človeku, temveč življenju samemu. Vse gibanje bi pomenilo zapravljen trud, nekoristno prizadevanje, če življenje vanj ne bi prodrlo z večjo izvirnostjo in dalo duši vsebino. Če se človek ne poveže z gibanjem življenja samega in od njega ne jemlje moči, potem vsak človeški napor v tej smeri pomeni odklon od resnice. To gibanje človeka odtrga in mu zada prevelike bolečine in muke, da bi ga človek mogel smatrati za pot sreče v običajnem pomenu besede; morda mu lahko da občutek določene veličine in z njo neke sreče; a samo če ga iztrga iz njegove točkaste [punktförmig] individualnosti in mu da zavest, da je vir kreativnega življenja. Namesto vir uporabimo izraz slamica: "slamica kreativnega življenja". Torej ni oseben.

Ko Hitler v svojih govorih pravi: "Previdnost me vodi", "Previdnost me žene"; "Previdnost me rešuje", to počne v tem duhu. Hitler še zdaleč ni bil pobožen. Gre za neko laično dožemanje vere, ki verjame v univerzalno silo. Po atentatu, ki ga je preživel, je Hitler zbral vse vodje strank in jim rekel: "Sedaj sem bolj kot kdajkoli prepričan o naši zmagi, kajti smisel tako dobro pripravljene zarote, iz katere sem se rešil izključno po volji previdnosti, je, da nemški narod povedem v zmago." Ko je bilo že vse izgubljeno, je on ohranjal neizmerno vero, ker je bil zaverovan v svoje načrte in ni opazoval stvarnosti.

Če nadaljujemo s Heimsoethovim besedilom: Za Fichteja so vse pobude, vse človekove naravne sposobnosti in potrebe že težnja k vrednotam (vse, na primer volja do moči, ambicije itd.), a so še vedno v nagonem stanju, v stanju nastajanja, kjer je razum še vedno privezan in

podvržen. V vseh pobudah je prisoten "prvotni impulz", ki določa našo eksistenco. Pomembno je ta impulz privedi na višjo življenjsko obliko zavestne duhovne končnosti (se pravi, da je treba impulze priklicati v zavest). Izhajajoč iz naših naravnih nagnjenj in z odstranjevanjem njihovih izključno omejujočih plati, se bo polnost duhovnega lahko osvobodila. Duh je univerzalni impulz, univerzalno življenje.

Le tako se ustvarja konkretna moralna osebnost, duhovna individualnost. Vsak človek je po svoje določen; naravni obstoj je samo predhodna stopnja in izhodiščna točka za osebno polnost duhovnega življenja. Polnost pomeni ne-določenost. Razdor s konkretnim in izhod v univerzalno.

Schelling je čudovito zaključil misel o usmeritvi, ki osebnost pojmuje kot sintezo močnega impulzivnega življenja, ki je večkratno izpostavljena z voljo po duhovnem jazu in se samooblikuje ter vse nad-ureja. Je kot vmesni člen med idealisti. Veliki idealisti so: Fichte - Schelling - Hegel, v tem vrstnem redu.

Heimsoeth nadaljuje: Čeprav visoko cenim razum, ne verjamem, da bi lahko bil kdor koli na podlagi "čistega uma" kreposten, junak ali na splošno velik človek. Življenje je samo v osebnosti in ta počiva na nejasnih temeljih. Nejasni temelji so iracionalna volja [Eigenwille], dinamika instinktov, strasti, ki vrhunec dosežejo v volji po samoohranitvi, razmnoževanju in skrbi zase. V moči te volje leži načelo individualizacije. Kjerkoli, celo v infračloveški naravi, ta volja pomeni težnjo, ki življenju v izobilju njegovih stvarnosti dodeljuje "zadnji stadij determinacije in strogosti", mnogoterost in edinstvenost. Ta iracionalna volja je ustvarjalni in produktivni življenjski impulz. Enako se dogaja v človeku in v samopotrditvi njegove osebnosti ... Osebnost je "živa enota moči", sprava in vez nečesa neodvisnega s temeljem, ki ni del njega samega (naravna samovolja, impulzivna moč posameznika), "tako da se oba popolnoma prepleteta in postaneta eno bitje. Ni

naključje - pravi Schelling - da se ravno pri velikih osebnostih - pri čemer je meril na velike moralne osebnosti - dobro in zlo, svetle višave in temačen prepad prebivajo tako blizu drug drugega. Smo v popolni zmed, ker je vse pomešano.

Hitler ni mogel biti moralist, ker, če bi to bil, ne bi mogel biti velik; veličino je predstavljal impulz, ustvarjalnost itd. Tu imamo opraviti z vitalizmom, ki izhaja iz idealizma. Vse izhaja iz nejasnih temeljev. Kasneje so si mnogi intelektualci trgali obleko zaradi neracionalnosti Hitlerja in njegovega gibanja. Ampak oni sami so bili idealisti in so deležili podobnega duha.

V prvi svetovni vojni je bilo zelo običajno, da so za tvegane akcije izbrali nekoga, ki je bil kdaj obsojen ali v zaporu. Njim so zaukali tvegane odprave, ker se je govorilo, da so delinkventi, hudobneži bolj spretni in da so dobri ljudje neumni. Seveda je na svetu veliko dobrih neumnežev in določena vzgoja zamenjuje dobroto za neumnost, ampak to ni v redu. Prepričanje, da bodo državo rešili tisti od spodaj, je bil eden izmed pomembnih dejavnikov, ki so pripomogli k Hitlerjevemu prevzemu oblasti. Govorilo se je namreč: "Kar je od spodaj, je močno, krepko. Kar je od zgoraj, je bolj vzvišeno, a tudi bolj šibko. Nemčija je sedaj potrebna velikega napora, ki ga bomo našli v gibanju, ki prihaja od spodaj." Napaka ni bila na strani nacionalsocialistov, temveč na strani drugih, intelektualcev, ki so dopustili, da je Hitler prišel na oblast.

Zelo zanimiv je tudi proces prevzema oblasti, ki je bil popolnoma presenetljiv. Zadnje tri vlade pred Hitlerjevim vzponom so bile naslednje: prva je bila Brüningova vlada. Brüning je bil krščanskodemokratski sindikalist, oster Hitlerjev nasprotnik. Veliko nam razkrijejo njegovi govori proti Hitlerju v parlamentu; imenuje ga "nemški Katilina". Brüning je bil resen človek, a med krščanskodemokratsko stranko (sredinska stranka) in socializmom, ki v demo-

kratičnem smislu ni bil dovolj definiran, ni bilo možno skleniti koalicije. Koalicija med socialisti in sredino bi preprečila Hitlerjev vzpon na oblast. V tem kontekstu se nikdar ni mogla izoblikovati trdna parlamentarna večina, ki bi lahko mirno vladala.

Drugi je bil von Papen, pruski katoliški konzervativec, lastnik edinega katoliškega časopisa v Berlinu, ki se je imenoval *Germania*. Fin, a nejasen človek, ki je imel precej krivde pri vsem dogajanju. Von Papen je mislil: "Ti zunaj povzročajo takšno zmedo, pokličimo jih v vlado: ko bodo zgoraj, se bodo spremenili, ker bodo uvideli, s kakšnimi težavami se sooča Nemčija itd." Imel je dostop do Paula von Hindenburga, predsednika republike, zelo starega človeka, ki se je iz vojske upokojil s činom generala in je bil ob izbruhu vojne ponovno vpoklican. Že v pokoju je vodil vojake na ruski fronti in zmagal v bitki pri Mazurskih jezerih. Postal je zelo ugleden maršal. Po koncu vojne je pustil orožje. Predlagan je bil za predsednika republike in dvakrat zmagal na volitvah. Mnogim Nemcem je bil pomirjujoča figura, neke vrste republikanski cesar, ki je ljudstvu dajal jamstvo. Hitlerja živega ni mogel videti. A ta, ki je v teh dvornih spletkah Hitlerju pripravil pot, je bil Franz von Papen, predstavnik katoliškega dela pruskega plemstva (iz Westfalije).

Pred Hitlerjem je bil predsednik vlade general von Schleiger, sindikalist, ki je bil v nekaterih rečeh podoben generalu Perónu, se pravi general, ki je po eni strani zagovarjal interese vojske, po drugi pa je bil zelo odprt za socialno pravičnost in se je povezoval s sindikati (sindikalnovojaški). A ni bil velik politik. Hitler ga je dal takoj po prevzemu oblasti umoriti, ker ga je imel za nevarnega.

Leta 1933 je bilo pet parlamentarnih volitev v *Reichtagu* in ene regionalne v Prusiji. Na vseh je nacionalsocialistična stranka zmagala s približno 30, 31, 33 odstotki. Ni močna večina, ne zmagajo z absolutno večino.

Hindenburg Hitlerju ni hotel odpreti vrat in nato je Goebbels napisal članek (zaradi katerega so Francozi umirali od smeha), v katerem piše: "Revolucija je naletela na zaprta vrata". Francozi so govorili: "Kakšna revolucija pa je to, da naleti na zaprta vrata? Če je revolucija, jih zlomi".

Hitler se je pokazal kot velik dvorni spletkar. Hindenburga so prepričali, da mu je dal mandat za oblikovanje vlade. V to vlado je vključil von Papena, ki je bil podkancler. Potem se je povezal z nekaj manjšimi strankami, predvsem z Hugenbergovimi nacionalisti. Zaupal jim je pomembno ministrstvo, potem pa se jih je brez opravičila in brez obzira znebil.

Krivda za njegov vzpon na oblast je zelo enakomerno porazdeljena, kajti popolnoma mogoče bi ga bilo ustaviti. Ampak Hitler je zelo diplomatsko prepričal generale, da jim bo dal vso možno odškodnino za Versailles in da bo obnovil vojsko, kar je tudi storil. Generali so rekli: "Vi imate tiste sive milice, ki so uporne in bolj številne kot vojska." (Nemška vojska je bila zdesetkana.) Hitler jim je dal cel kup obljub, ki jih je potem izpolnil. Ne le, da je razpustil SA; njenega vrha, ki ga je vodil komandant major Rohm in ki se je upiral, se je na krut način znebil v zloglasni "noči dolgih nožev". Nemilostno jih je odstranil, da bi izpolnil obljube vojski, ki ga je podprla. Vojsko sta predstavljala generala von Blomberg in von Fritsch. Ko je enkrat vse izpolnil, ju je nacistična propaganda začela poniževati na najbolj surov način; za enega so govorili, da je homoseksualec, za drugega pa, da je njegova žena bivša prostitutka iz Hamburga. Odstavili so ju in nastavili nekoga bolj konformističnega; najprej Brauchitscha, nato pa von Keitela, ki je ostal zvest do konca dogodivščine.

Lahko bi se izognili njegovemu vzponu. Na katoliškem področju je močno motil von Papen, ki je v *Germaniji* napisal: "Z zdajšnjo

vlado se bo izpolnila socialna okrožnica *Quadragesimo Anno* Pija XI. z delom *Führerja* Hitlerja". Zaradi takšnih neumnosti bi ga bilo treba obesiti.

Pričakovalo se je, da se bo škofovski svet glasno odzval (zbirali so se v benediktinskem samostanu v Fuldi), a slišale so se le blage izjave: osemdeset škofov, vsak s svojim mnenjem, ki popravljajo in se pogajajo glede enega članka, lahko rodi le brezbarvno prozo za Uradni list. Kardinal Ratzinger, Bavarec in trenutni prefekt kongregacije za nauk vere (bivše inkvizicijsko sodišče), je v svojih znamenitih izjavah o doktrinalnih neredih Cerkve dejal, da bi bilo bolje, če bi škofje osebno prevzemali odgovornost in pisali jasna pastoralna pisma, ker škofovske konference pogosto objavljajo blede pisma. Dodal je, da so v Nemčiji pred Hitlerjem edini odločni cerkveni dokumenti prišli od posameznih škofov in da so bile nasprotno izjave škofovske konference blede in brezbarvne.

Laični teolog in filozof Dietrich von Hildebrand je v nekem delu kot intelektualc-laik obtožil nemško katoliško škofovstvo, da je pripomoglo k Hitlerjevemu vzponu na oblast, saj če bi takrat govorilo tako jasno, kot je to kasneje storil Pij XI., se ne bi zgodilo, kar se je. Njegova okrožnica iz leta 1938 je skrajno jasna; pove vse, česar nemško škofovstvo ni.

Židje so dolgo časa ostali nejeverni. Bili so opozorjeni na to, kar se je pripravljalo. Hitler je v svojih spisih, v *Mein Kampf*u to jasno povedal. Kljub temu so mislili, da se ne bo nič zgodilo, a na žalost se je.

Nacionalsocializem za razliko od marksizma ni lagal. Povedal je vse, kar je namegal storiti in to potem tudi storil. Ampak vzponu na oblast bi se lahko izognili. Celo Francija in Anglija bi ga bili popolnoma zmožni zaustaviti. Če bi dali veto in bi mobilizirali čete na nemško mejo, se Hitler ne bi povzpел. V svojem programu je Hitler načrto-

val nespoštovanje Versajske pogodbe. Zakaj se Francija ni odzvala? Zaradi udobja niso naredili ničesar. Angleži prav tako. Nihče ni ničesar storil.

Mussolini in Hitler se v tistem obdobju nista razumela. Musoliniju ni bil všeč Hitler, slednji pa se je Musolinija izogibal. Mnogi bi lahko kaj ukrenili, a nihče ni ničesar storil. Človek se vpraša, kako se je moglo zgoditi, a zgodilo se je.

Ko je bil enkrat na oblasti, je začel z diktaturo, še eno leto pred Hindenburgovo smrtjo. Iz vlade je preprečil izvolitev predsednika in se oklical za *Führerja* vse Nemčije, začel je vladati z zakonskimi odloki, razpustil parlament in postavil novega. Ko so v Pomeraniji, blizu Mazurskih jezer pokopali Hindenburga, je imel Hitler zelo hladen govor, ker mu Hindenburg ni bil všeč, a je bil to primoran narediti.

Kar mu je na nek način manjkalo, je bil državljanski čut. Ko se je zgodila "noč dolgih nožev", je še vedno poveljeval general von Fritsch, ki tega poboja ni odobral in je hotel izvesti državni udar ter Hitlerja prijeti, ker je bilo nedopustno, da bi bil vodja vlade vpleten v tovrstna dejanja.

Pomeni, da so bile določene okoliščine Hitlerju naklonjene. Ena takih je, da so ga tolerirali. Če moč prihaja od spodaj, iz umazanije, iz kloake, kako pričakovati, da bi bili moralisti? Treba jih je bilo upravičiti in tako so se mu na vse pretege smejali, ne samo nemški vitalisti, temveč tudi francoski in angleški skeptiki itd. Tudi oni so imeli svoje "Machiavellije", ki so jih močno občudovali. Angleži so imeli na primer Disraelija, lorda Beaconsfielda, ki je bil velik cinik, a zelo sposoben mož. Ko je bila Anglija konec prejšnjega stoletja v zvezi s Turčijo in je na Balkanu prišlo do strahovitega poboja kristjanov, je protestirala in vzrojila vsa Evropa. Gladstone, liberalna opozicija v parlamentu, je v spodnji zbornici v globino napadel Disraelija, ki je cinično odvrnil, da nima občutka, da bi Božja previdnost kraljestvu njegove visokosti naročila, naj varuje balkanske kristjane. Ko je to prebral drugi cinik, Bismarck, je ta v Berlinu dejal: "To je pravi človek, realist, resnični politik!". Če se tovrstne ideje podpirajo in se nato pojavi nek tak subjekt, moralno nisi oborožen, da bi ga zaustavil.

Vprašanje krivde je enakomerno porazdeljeno, ni bila stvar le nekaterih. Veliki nemški mislec Scheller, ki je na koncu življenja odpadel od katolištva, Nicolai Hartmann, velik aristotelski ateist, fenomenolog, pisec pomembnih del, in mnogi drugi so učili naslednje: "Duh je nekaj zelo vzvišenega, ampak šibkega; moč je spodaj". Biblični pogled je drugačen: materija se ukloni duhu, ki vnaša življenje. Druga perspektiva.

Heimsoeth v besedilu nato preide na Hegla: *Hegel je to novo in veličastno pojmoval*

nje osebnosti izkoristil zlasti pri študiju zgodovine in njenih velikih osebnosti. Zavzel se je tudi zoper protiziviljenjsko ločitev človeškega bitja in človeških dejanj v dve plasti, eno, ki mora biti zatirana zaradi "jaz-ističnih" interesov, in drugo, edino zveličavno, ki jo tvorijo čisti smotri neosebne razuma. Neko bedno nerazumevanje je krivo, da se velikim zgodovinskim osebnostim pripisuje, da jih je spodbujal osebni interes, upornost, da bi vse pripisali sami sebi. A v resnici se "nič velikega na svetu ni zgodilo brez strasti", v dejanjih zgodovinsko učinkovitih ljudi vsa stvarnost racionalnosti poganja iz dinamike posameznikovih interesov, iz posebnih ciljev ali, če hočete, iz njihovih egoističnih namenov, tako da so vso moč volje in značaja usmerili v svoj cilj in žrtvovali vse ostalo.

Če nekdo uči nekaj takšnega, kako se ne bi našel nek politik, ki bo to izvršil?

Le tako se dela zgodovina, kot udejanjanje razuma v kreativni duhovni moči, polni volje. Tu ne gre za smotre neke impotentne in preproste notranjosti, v kateri si šibki značaji dajejo opravka z rojevanjem miši. Treba je biti delinkventen, vse onesnažiti, biti nemoralen, kajti le tako si močan.

Potem ko je bila filozofiji po 19. stoletju zelo nepoznana, ta teorija osebnosti sedaj spet postaja aktualna. Dovolj je, da citiramo samo eno ime, v znamenju katerega so bolj ali manj zbrane vse naše aktualne misli o možnostih in smotrih človeške osebnosti: Friderich Nietzsche. Njegov "nemoralizem" pomeni boj za neko produktivno obliko človekovega moralnega življenja, boj proti negativni morali (v smislu Schellinga), ki ne pozna osnovnih pogojev kreativnega življenja osebnosti. Tako se konča Heimsoethovo besedilo.

V njem najdemo dokončno razlago. Tisti, ki v velikih javnih poslih zahteva poštenost, je naiven. Ampak bili so ljudje, ki so pognali korenine, pa niso kradli (San Martín, Belgrano⁶ nista nikoli kradla). Zgo-

dovine niso pisali izključno nemoralneži; po svoje imajo vsi ti zločini posledice in negativne učinke.

Heimsoeth je zelo pomemben nemški avtor. Članek je vzet iz revije z naslovom *Revista de Occidente*⁷ iz leta 1932 in prikazuje določeno miselnost. Hitler takrat še ni prišel na oblast.

Pri Hitlerju redko najdemo poglavja, kjer bi krutost znotraj konteksta njegovih načrtov ne bila logična. "Noč dolgih nožev", denimo, je primer njegovega načina reševanja problemov: Röhm in njegove milice bi se mu lahko bile uprle in mu odvzele vodstvo. Poleg tega je bilo Hitlerju do tega, da ohrani dobre odnose z vojsko.

Ko je C. G. T.⁸ ob koncu drugega Perónovega predsedniškega mandata, ki ga je prekinila osvobodilna revolucija, pričela razmišljati o ljudski milici in o tem, da bi oborožila sindikate, se je Perón sam odločno uprl. Poleg tega da je bil peronist, je bil tudi general in zavedal se je, da se to ne bi dobro izteklo. In ko je v Cámporovi dobi Galimberti skušal uniformirati peronistično mladino, tiste, ki so pomagali utopljenim v provinci Buenos Airesa, ga je Perón poklical v Madrid in ga ozmerjal. Vojska in milice se grdo gledajo.

Drug tak dogodek je bil, ko je po atentatu Hitler dejal, da bi mu bilo všeč, če bi vse zarotnike videl obešene. Ampak na splošno pri njem ne najdemo dogodkov, ki bi kazali na notranjo neracionalnost glede na njegove načrte. Živel je strogo in disciplinirano, včasih je bil brezvoljen, a na splošno je ohranjal ozračje strogosti in discipline in ne osebne etike.

Arhitekt von Speer je dejal, da je bilo v Hitlerjevem okolju nemogoče razviti resnično moralno razpravo. Vse je bila disciplina, skupni cilj, organizacija. Petindvajset točk programa njegove stranke je izredno preprostih. Razume jih lahko popolnoma

vsak; njihova preprostost pritegne pozornost. Teh petindvajset točk so vsem ponavljali na vse možne načine: "Stranka zahteva, da se nemško govoreče prebivalstvo združi v eno samo državo"; "Stranka zahteva, naj nemško bogastvo ostane v nemških rokah" (razširjali so ta tip etike). V tem je ves program; iz njega ne moremo razbrati filozofskih vplivov. Poleg tega filozofija, ki stoji za njimi, v stranko ne pride čista, ampak precej nečista.

Zanimivo je, da v Hitlerju sobivata meščan in protimeščan. Protimeščanska propaganda ni marksističnega izvora, kot se napačno misli. V fašizmu že, ker fašizem izvira iz nastajanja socialistične stranke. Protimeščansko gibanje je tradicionalističnega ali socialnokrščanskega izvora. Ko se s francosko revolucijo na oblast pozvzne meščanstvo (namesto plemstva in klera se povzpnejo odvetniki, provincialni lekarnarji in vsi, ki so osnovali filozofske skupine z malo filozofije in ki so duhovno pripravili revolucijo), se polasti oblasti, nadarbin in zelo slabo opravi svoje delo. Potem se je govorilo, da je bolje živeti pod grofi kot pod odvetniki, ker so bili slednji na smrt zlakoteni in so bili zdaj nadvse pogoltni. Veliki avtor te protimeščanske polemike je bil Lamennais, duhovnik, človek z izrednimi organizacijskimi sposobnostmi, ki se je boril proti liberalizmu in razsvetljenstvu te nove buržoazije. Kritiziral je njihov življenjski slog, ki se je opiral na blaginjo, na uspeh, na doseganje položajev itd. Marx se je s temi idejami srečal in jih prevzel v Parizu. Marksisti nikdar ne navajajo svojih virov. Protimeščanska polemika je bila usmerjena predvsem v razsvetljenstvo, v neverno filozofijo "Luči" in njeno praktično aplikacijo, se pravi v tiste, ki naj bi to filozofijo živeli, predvsem v Voltairov duh. Voltaire je bil cinik, ki je kritiziral vsakogar, a je zelo pazil na svoje finance in bil vedno v dobrih od-

nosih z mogotci; svoje "komolčenje" z močnejši je izkoriščal na čudovit način, se smejal tistemu, kar je demokracija resno jemala itd. Osebnost brez načel, katere najbolj čuvana vrednota je bila blaginja in lagodno življenje in nekrščanska vsebina, ki ni imela nič skupnega z meščanskim družbenim razredom, kajti veliko kritikov meščanskega duha je meščanskega izvora.

Marksizem spremembo perspektive pelje naprej in to filozofijo pripiše meščanstvu kot družbenemu razredu. Te zadnje misli, da pripadnost enemu družbenemu razredu oblikuje našo miselnost, pri Lamennaisu ni. Te marksistične ideje so prišle do Mussolinija, ki je bil protimeščanski. Še kot mlad agitator se je poročil z dekletom s kmetov, ki mu je bila vselej zvesta. Življenje je prebil med upori, kot delavec je šel v Švico; ni živel meščanskega življenja. Bil je agitator, a ko je prišel na oblast, je postalo potrebno ohraniti red, moral si je obleči kravato, čeprav se je včasih spozabil in se popraskal, kjer se v javnosti ne bi smel. Tajnik stranke Marinelli je bil priznan buržuj. Mussolini pa je na primer prišel na ogled mesta in je njegove najbolj častitljive predstavnike takole povabil: "Ali ste za en tek okoli blokov?". Ker je bil dober športnik, jih je zmeraj upehane pustil zadaj in se iz njih norčeval. Ob žetvah je šel na polje delat s kmeti in se s slamnikom na glavi in z golimi pleči pustil snemati. Enkrat je nekega kmeta prepoznal in mu rekel. "Jaz te od nekod poznam". Ta mu je odgovoril: "Sem stražnik predsedstva". Hotel je biti z ljudstvom, a družbeni aparat ga je varoval.

Eno izmed protimeščanskih gesel je Nietzschejevo: *vivere pericolosamente*⁹. To je bila prav bedasta protimeščanska propaganda. V govorih fašistične mladine in univerzitetnih skupin, ki so fašizem jemale resno, je bilo vedno čutiti protimeščansko noto. Prijavljali so se kot prostovoljci, ho-

dili so v kolonije, živeli požrtvovalno, se izpostavljali nevarnostim itd. V tem smislu je obstajala neka dinamika, ki je izhajala iz socializma, a ki ni nikdar zajela celotnega gibanja.

Hitler je bil podoben, a brez čudaštva. Bil je popolnoma strog človek, zelo discipliniran, nezahteven glede hrane, udobja; svojim sodelavcem je želel vsiliti strogost, vendar ni imel uspeha. Goebbels je bil znan ženskar. Ker je vodil gledališče in film, je imel množico oboževalk, ki so bile srečne in blažene, če jim je minister naklonil pozornost. Njegova žena je strašansko trpela in Hitler se je zelo jezil, a brez njega ni mogel. Goering je bil debel narkoman, ki je na svojem posestvu v Vzhodni Prusiji prirejal čudaške zabave. Nekoč je priredil velik sprejem za diplomate, na katerem se je pojavil oblečen v starega Germana v kožah in s sulico v roki; njegova žena ga je morala spremljati. Kot predstavo slabega okusa so morali potem gledati parjenje bizonov. Ti izgredi Hitlerju niso bili všeč, a glede na to, da je na začetku svojega mandata Goeringa nastavil za svojega naslednika, ni mogel požreti javno izrečene besede. V zadnjih letih vojne je bil Goering popolnoma izključen.

Podobno kot Mussolini Hitler ni imel prijateljev. Streicher, znani vodja protizidovskega gibanja, ki je izdajal tednik z naslovom *Mož jurišnih čet*, je v Nürnbergu izjavil, da po njegovem mnenju *Führer* ni imel nobenega prijatelja. Imel je zveste in vdane sodelavce, a nobenega prijatelja.

Zanimivo je, da je italijanski sodobni filozof Augusto del Noce zelo temeljito analiziral prav ta vidik Mussolinijeve osebnosti. Meni, da bi, ker je bil dosleden aktivist, ki mu je bil pomemben samo lastni načrt in ker je vso svojo voljo posvetil izvrševanju tega dela, težko imel prijatelje.

Hitler je bil tudi brez žene; Eva Braun je bila uboga občudovalka in zvesta spremlje-

valka, a na njegovo osebnost ni mogla metati nobene sence, enako kot Rachelle, Mussolinijeva žena. Ko je ugotovila, da hodi s Claretto Petacci, je poklicala notranjega ministra, ga nadrla in ga oklofutala. Stekla je k telefonu, poklicala Mussolinija, ki je takoj prišel in jo tri ure tolažil, češ da jo resnično ljubi. Ženska, ki nanj ni metala sence. Spremljala ga je, a ni bila zares žena, ki z možem deli življenje, bila je bolj močna osebnost kot Eva Braun, a je vedno ostajala bolj na obrobju, prav kakor Eva. Hitler se je poročil šele malo pred samomorom.

Vsi, ki so se kdaj srečali s Hitlerjem in so z njim govorili, pravijo, da je bil poln znanja. Njegov otorinolaringolog, ki ga je zdravil po atentatu, ker so mu krvavele sence, je rekel: "Presenetilo me je njegovo poznavanje medicine. Vedel je mnogo stvari, a vedno v praktičnem smislu". Eden njegovih sodelavcev je zatrjeval: "Bil je človek kulture, a ne akademske" (akademske v nemškem smislu, spekulativen, ki ga zanima resnica zaradi resnice in ne njena praktična raba). Akademskosti ni imel, poznal pa je detailje, ki so njegove generale presenečali. Česar ni imel, je vizija stvarnosti, pogled dlje od soja njegovega načrta.

Keserling, letalski maršal, kasneje obrambni poveljnik v Italiji, je bil zelo pošten general, ki je bil na vojaškem sodišču v Padovi sojen za vojne zločine. Glavna razbremenilna priča je bil neki angleški polkovnik, ki ga je rešil. Keserling je bil s Hitlerjem v stiku, a ni bil nacist, bil je poklicni vojak. V pogovoru za dnevnik *Corriere della Sera* ga je novinarka vprašala: "Kako to, da je imel Hitler med vami tak vpliv?". Odgovoril je: "Ker je bil impozantna in privlačna osebnost".

Ni bil nesposobnež, ni bil le nasilnež, imel je privlačno osebnost in nedvomno znanje. Manjkalo mu je klasične aristotelske previdnosti, ki temelji na *veritas rerum* (resnici stvari), na odmiku do neposrednega, ki omo-

goča širši vpogled, ki vključuje vse stvari, tudi tiste, ki so v nasprotju z izključno praktičnim interesom.

Hitlerjev polom je bil apokaliptičen, ker se je vpletel v načrt prevelikih razsežnosti. Mnogi drugi apokaliptičnega neuspeha niso poznali, ker niso posedovali njegove strasti po veličini. A to jih nič bolj ne opravičuje, ker so bili v osnovi prav tako izven stvarnosti. V tem je *quid*.

Prevedla: Jasmina Arambašić

1. Prevod pričujočega poglavja je vzet iz knjige dr. Milana Komarja *El nazismo, una perspectiva transpolítica* (Nacizem, transpolitični pogled), ki je l. 2005 izšla pri založbi Sabiduría Cristiana. Gre za zapis predavanj, ki jih je imel Komar leta 1984 na domu inženirja Enriqueja Cassagneja in dr. Inés Futen de Cassagne. V besedilu se mestoma čuti, da gre za zapis govorjene besede. Bralec naj se prav tako zaveda časa, v katerem je delo nastalo in ki pojasnjuje rabo podatkov in izrazov, ki danes niso več aktualni npr. Sovjeti ipd. (op. prev.)
2. Contra Gentiles, II, 24
3. Risorgimento: politično gibanje za osvoboditev in združitev Italije v 19. stoletju (op. prev.)
4. Heimsoethm Hans, Las conquistas del Idealismo alemán (Osvojitve nemškega idealizma), Revista de Occidente, 1932, št. 106, 311-330.
5. Komar parafrazira španski pregovor: *Lo que naturaleza no da, Salamanca no presta* (Česar narava ni dala, tudi Salamanka ne bo). (op. prev.) Salamanka je znana po eni najstarejših evropskih univerz in enem močnih intelektualnih središč od srednjega veka dalje.
6. José de San Martín je bil argentinski poveljnik, ki se je v 19. stoletju boril za osvoboditev Južne Amerike. V Argentini je imenovan tudi "oče domovine". Manuel Belgrano, njegov sodobnik, je bil pravnik in vpliven politik, ki se je skupaj s San Martínom boril za neodvisnost Argentine; je tudi avtor argentinske zastave. (op. prev.)
7. Revija Zahoda (op. prev.)
8. C. G. T. - Confederación general del trabajo je ime za zvezo sindikatov; pod to kratico je znana na Iberskem polotoku, v vsej Srednji in Južni Ameriki ter v Franciji. V Argentini je bila ustanovljena leta 1930. C. G. T. je pripomogla k izpustitvi Peróna iz zapora in ga je podpirala ves čas njegovega vladanja. (op. prev.)
9. Živeti nevarno (op. prev.)